

**«ENTIA NON SUNT MULTIPLICANDA PRAETER NECESSITATEM».
Η ΑΡΧΗ ΤΟΥ OCCAM ΣΤΗΝ ΓΕΝΙΚΗ ΚΑΙ ΙΣΤΟΡΙΚΟΣΥΓΚΡΙΤΙΚΗ
ΓΛΩΣΣΟΛΟΓΙΑ**

ΓΕΩΡΓΙΟΣ Γ. ΜΑΓΟΥΛΑΣ

The aim of this article is the examination of some applications of Occam's principle ("the simplest possible analysis is to be preferred") in linguistics and more precisely in diachronic linguistics. It is argued that this general principle is very useful for linguistic research, but it must not come in conflict with some fundamental principles of linguistics, e.g. the regularity of phonetic changes and the naturalness of several phonetic processes. It is concluded, however, that an analysis, embracing the criteria of economy and generality but not that of simplicity, should be also considered a short of application of Occam's principle, given that it restricts the number of partial explanations.

1. Εισαγωγή

Μια επιστημονική έρευνα θεωρείται ότι έχει διεξαχθεί με επιτυχία όταν, μ.ά., έχουν ληφθεί υπ' όψη τα κριτήρια της απλότητας, της οικονομίας και της γενικεύσεως (simplicity, economy, and generality), δηλ. όταν επιδιώκεται η όσο το δυνατόν απλούστερη και οικονομικότερη περιγραφή όπως και ερμηνεία των φαινομένων, σε συνδυασμό με την συνολική προσέγγισή τους, ώστε να είναι επιτρεπτή η εξαγωγή συμπερασμάτων με γενικότερη ισχύ. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η γνωστή θεωρία για τα διαφοροποιητικά χαρακτηριστικά των φθόγγων και των φωνημάτων. Ο Roman Jakobson την διέτυψε βάσει ακριβώς των τριών αυτών κριτηρίων, που τον ώθησαν να χρησιμοποιήσει ενοποιημένο σύστημα δυαδικών (binary) χαρακτηριστικών για τα σύμφωνα και τα φωνήεντα: [+συμφωνικό], [-συμφωνικό], [+φωνηεντικό], [-φωνηεντικό] κ.λπ. (βλ. Baltaxe 1978: xvi-xvii). Εξάλλου, το *Μινιμαλιστικό Πρόγραμμα* (Minimalist Program), που συνιστά την τελευταία φάση στην θεωρία της γενετικής-μετασχηματιστικής γραμματικής, «προέκυ-

ψε από την τάση περιορισμού των συγκεκριμένων κανόνων/επιπέδων με την επικράτηση *γενικευμένων αρχών οικονομίας* (Economy Principles) σε όλα τα επίπεδα» (Θεοφανοπούλου-Κοντού 2002: 222).

Πρωτίστως το κριτήριο της απλότητας αποτελεί εφαρμογή της επιστημολογικής αρχής η επιστημολογικού αξιώματος που αποδίδεται στον William of Occam ή Ockham¹, τον περίφημο Άγγλο ονοματοκρατικό/νομιναλιστή (nominalist) φιλόσοφο του 14ου αι., και ονομάζεται *Occam's principle/razor* «αρχή/ξυράφι του Όκκαμ» (Lyons 1977/1987: 112, Lass 1984/1988: 36, σημ. στο 2.6 [αναφέρει τον Ο. ως φιλόσοφο του 12ου αι.], Hock 1986: 538, Hock & Joseph 1996: 468): «entia (essentia) non sunt multiplicanda praeter necessitatem», δηλ. οι ουσίες/οι έννοιες/τα πράγματα όπως και τα επιχειρήματα σε ένα συλλογισμό ή μια συζήτηση κ.τ.ό. δεν πρέπει να πολλαπλασιάζονται πέρα της ανάγκης. Ο Robins (1989: 121) παρατηρεί ότι η συγκεκριμένη διατύπωση στα μεσαιωνικά Λατινικά δεν είναι αυθεντική, αλλά αποφεύγει να δώσει περισσότερες διευκρινίσεις. Ο Lyons (1977/1987: 112) παραθέτει την αρχή σε αγγλική απόδοση («Entities should not be multiplied beyond necessity»), θεωρεί όμως αυθεντικότερη άλλη διατύπωση: «Plurality should not be assumed unnecessarily», δηλ. δεν θα έπρεπε να υποθέτουμε την πολλαπλότητα χωρίς λόγο, που σημαίνει ότι οφείλουμε να αποφεύγουμε τις πολύπλοκες αναλύσεις και ερμηνείες, όταν δεν επιβάλλονται από τα πράγματα.

Ούτως ή άλλως, επισημαίνεται η φιλοσοφική αφετηρία του αξιώματος αυτού, το οποίο συνιστά προϊόν των απόψεων του Occam όσον αφορά στην σχέση καθολικών εννοιών και πραγμάτων (πβ. Lyons και Robins). Κατά τον Άγγλο φιλόσοφο, οι καθολικές έννοιες, τα καθολικά (*τά καθόλου*, κατά την ορολογία του Αριστοτέλη) είναι μόνο λέξεις, ονόματα, χωρίς υπόσταση έξω από την γλώσσα, και έπονται των πραγμάτων, εμφανιζόμενα *post res*. Η ιδιότητα του κόκκινου, η κοκκινάδα, η ερυθρότητα (redness), για να αναφέρω το παράδειγμα που χρησιμοποιεί ο Lyons, δεν υπάρχει ως αυθύπαρκτη οντότητα, που, όπως δέχονταν οι πραγματοκρατικοί/ρεαλιστές (realistae), προηγείται των πραγμάτων (*ante res*), υπάρχουν μόνο κόκκινα πράγματα. Επομένως, σημειώνει ο Lyons (1977/1987: 112), *οι αντικειμενικές έννοιες* (objective concepts), *οι ιδέες*, κατά την πλατωνική ορολογία, απορρίπτονται, σύμφωνα με την *αρχή της οντολογικής φειδούς ή οικονομίας* (principle of ontological parsimony or economy), εφόσον είναι περιττές, μολονότι δεν απορρίπτονται οι έννοιες/οι ιδέες με τις οποίες ο νους κατανοεί ή γνωρίζει τα πράγματα (mental concepts).

Φυσικό είναι ότι με τον καιρό η αρχή του Occam έπαυσε να συνδέεται με

1. Υιοθετώ την πρώτη γραφή ως απλούστερη.

το θέμα των καθολικών, που είχε απασχολήσει τους μεσαιωνικούς φιλοσόφους· ούτε ο Hock (1986/1991²: 538), αναφερόμενος σε αυτήν, κάνει λόγο για τα καθολικά ούτε οι Hock & Joseph (1996: 468), που απλώς επισημαίνουν: «This maxim [...] is fundamental to all scientific inquiry» (πβ. Lass 1984/1988, αυτ.). Έτσι, το αξίωμα της ονοματοκρατικής φιλοσοφίας του Μεσαίωνα εξελίχθηκε σε επιστημολογικό αξίωμα, που εφαρμόζεται στις επιστημονικές έρευνες. Αυτό, νομίζω, εξηγεί σε ένα βαθμό γιατί λησμονήθηκε κατά κανόνα η, με την μια ή την άλλη μορφή, αρχική του διατύπωση από τον Occam. Επιπλέον, εκτός από την φιλοσοφική-επιστημολογική διάσταση του θέματος, την καθαρά θεωρητική, υπάρχει και η πιο πεζή του πλευρά: στην καθημερινή ζωή αναζητούνται οι απλούστερες λύσεις για τα παρουσιαζόμενα προβλήματα, ως εφαρμογή της αρχής/του νόμου της ήσσονος προσπάθειας ή, κατά τον Martinet (1955/1964: 94), της οικονομίας, που χαρακτηρίζει το σύνολο των ανθρώπινων ενεργειών. Φαίνεται μάλιστα ότι οι ειδικοί κάθε επιστημονικού κλάδου πιστεύουν ότι ακολουθούν στις αναλύσεις τους την πρακτική αυτή αρχή, η οποία τους είναι οικεία, ενώ η ανάλογη αλλά πιο φιλοσοφική και θεωρητική αρχή του Occam πολύ λίγο είναι γνωστή. Έτσι, παρά το ότι συχνά εφαρμόζεται κατά την γλωσσολογική ανάλυση και περιγραφή, σπανίως αναφέρεται και σχολιάζεται. Εκτός του Lyons και του Robins, οι οποίοι την συνδέουν με τα καθολικά, άλλες εξαιρέσεις αποτελούν, όσο γνωρίζω, ο Hock (1986: κυρίως 538-540, 593-595) και οι Hock & Joseph (1996: 468, 472-474), που συζητούν πώς εφαρμόζεται σε διάφορα διαχρονικά φαινόμενα (ο Lass 1984/1988, αυτ., απλώς την αναφέρει). Ωστόσο, είναι προφανές ότι το θέμα παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον και όσον αφορά στην γενική και την συγχρονική γλωσσολογία.

2. Στόχος της εργασίας

Η μελέτη αυτή, που συνιστά, τουλάχιστον στην ελληνική βιβλιογραφία, μια πρώτη απόπειρα παρουσιάσεως του σημαντικού αυτού θέματος και εξετάσεως ορισμένων πτυχών του, έχει στόχο 1) να συζητήσει κάποιες εφαρμογές της αρχής του Occam στην γενική γλωσσολογία, κυρίως δε στην παλαιότερη ιστορικοσυγκριτική γραμματική όπως και στην νεότερη ιστορικοσυγκριτική ή διαχρονική γλωσσολογία και 2) να εξαγάγει ορισμένα συμπεράσματα σχετικά με το αν επιβάλλεται να ισχύει η αρχή σε κάθε περίπτωση κ.ά.

3. Η αρχή του Occam στην γενική γλωσσολογία

Πριν εξετασθούν περιπτώσεις εφαρμογής της αρχής σε διαχρονικά φαινόμενα, θα παρουσιασθούν παραδείγματα που αφορούν στην γενική γλωσσολογία, ώστε η προσέγγιση του θέματος να είναι σφαιρικότερη. Κατ' αρχάς, υπενθυμίζω ότι, αντίθετα με την ιστορικοσυγκριτική γραμματική του 19ου αι., που με την ως επί το πλείστον "ατομιστική" αντίληψή της για την γλώσσα εξήταζε μεταβολές μεμονωμένων γλωσσικών στοιχείων, ο δομισμός όπως και η επόμενη γλωσσολογική σχολή, η γενετική-μετασχηματιστική γραμματική, αντιμετωπίζει κάθε γλώσσα ως σύστημα με συγκεκριμένη δομή, ως όλο όπου τα στοιχεία αλληλοεξαρτώνται στενά και συνιστούν δίκτυα σχέσεων μεταξύ τους.

Ένα παράδειγμα του πώς αντιλαμβάνεται ο δομισμός, πιο συγκεκριμένα ο αμερικανικός, την λειτουργία της γλώσσας σε συγχρονικό επίπεδο αλλά και πώς εφαρμόζει στην πράξη το αξίωμα του Occam είναι το εξής. Τα ονόματα της Ελληνικής σε -ος, όπως λόγος, αναλύονται σε δύο θέματα ή, κατά την δομική ορολογία, *αλλόμορφα*, το φωνηεντόληκτο αλλόμορφο *λογο-* και το συμφωνόληκτο *λογ-* (Μπαμπινιώτης 1998²: 159, 193). Το πρώτο εμφανίζεται προ του -ς της ονομαστικής και του -ν της αιτιατικής, όσον αφορά στα Αρχαία Ελληνικά, ή προ μηδενισμένης καταλήξεως στα Νέα Ελληνικά: *λόγο-Ø*. Το δεύτερο χρησιμοποιείται προ φωνήεντος, τόσο στους τύπους της Αρχαίας όσο και στους τύπους της Νέας Ελληνικής: *λόγ-ου, λόγ-ω, λόγ-ε, λόγ-οι, λόγ-ων, λόγ-οις, λόγους*. Αν περιορισθεί κανείς στην σημερινή γλώσσα, διαπιστώνει ότι με την ανάλυση αυτή επιτυγχάνεται απλούστερη, οικονομικότερη και ενιαία θεώρηση των ονομάτων σε -ς της Νέας Ελληνικής, άσχετα με τις κλιτικές κατηγορίες στις οποίες εντάσσονται βάσει του φωνήεντος που προηγείται του -ς: *ταμία-ς, λακέ-ς, μαθητή-ς, δάσκαλο-ς* κ.λπ. Αυτό σημαίνει ότι, ενώ η παραδοσιακή ανάλυση καταλήγει στην υιοθέτηση πολλών κατηγοριών ονομάτων σε -ς (*ταμί-ας, λακ-ές, μαθητ-ής, δάσκαλ-ος* κ.ά.), η δομική ανάλυση προβάλλει το γεγονός ότι γενικό και δομικό χαρακτηριστικό των αρσενικών ονομάτων στην Νέα Ελληνική είναι το -ς, ενώ τα θηλυκά λήγουν ως επί το πλείστον σε φωνήεν ή μάλλον στερούνται του ληκτικού -ς: *τιμή-Ø, ώρα-Ø* (πβ. Μπαμπινιώτη 1983: 122). Έτσι, περιγράφεται με απλό, οικονομικό και ενιαίο τρόπο ο σχηματισμός της ονομαστικής ενικού των αρσενικών και των θηλυκών ονομάτων. Είναι προφανές ότι στην συγκεκριμένη περίπτωση η αρχή του Occam έχει πλήρη εφαρμογή. Σημειωτέον επ' ευκαιρία ότι, καθώς τα θηλυκά που λήγουν σε -ς δεν εντάσσονται στο προηγούμενο σχήμα, δημιουργούν προβλήματα σε αρκετούς ομιλητές, ιδίως ολιγογράμματους, εξού άκλιτοι τύποι σε -ς, όπως *η/της/την δεσποινίς/οδός/Χάρις*, και, αντιστρόφως, φωνηεντόληκτοι τύποι

η πλήρη, η διαφανή κ.τ.ό. ή, ιδίως παλαιότερα, η Ζάκυνθο κ.ά.

Ας εξετάσουμε τώρα ένα παράδειγμα από την εφαρμογή της αρχής του Occam στην γενετική-μετασχηματιστική γραμματική και συγκεκριμένα στην γενετική-μετασχηματιστική φωνολογία, η οποία προχωρεί πέρα από το δομικό πρότυπο φωνολογικής ανάλυσεως. Σύμφωνα με την κλασική δομική φωνολογία, ευρωπαϊκή και αμερικανική, το φώνημα είναι η μικρότερη φωνολογική μονάδα, που, όταν αντικαθίσταται με άλλη στο ίδιο φωνητικό περιβάλλον, διαφοροποιεί την σημασία των λέξεων: φωνήματα /x/, /ɣ/ στα *πάχος*, *πάγος*. Έτσι, το φώνημα εκλαμβάνεται ουσιαστικά ως άτομο (πβ. Φιλιππάκη-Warburton 1992: 58). Ωστόσο, ήδη στα τέλη της δεκαετίας του 1930 ο Roman Jakobson προχώρησε στην «διάσπασή» του σε ταυτόχρονα *διαφοροποιητικά χαρακτηριστικά* (distinctive features), τα οποία παρατίθενται σε στηλοειδείς δέσμες και, όπως τονίζουν οι γενετικοί-μετασχηματιστικοί φωνολόγοι, που υιοθέτησαν την θεωρία του Jakobson, παρέχουν μεγαλύτερη περιγραφική επάρκεια απ' ό,τι το φώνημα (Φιλιππάκη-Warburton, 1992: 63): το διαφοροποιητικό χαρακτηριστικό, λ.χ. [+υπερωικό/οπίσθιο], είναι όχι μόνο μικρότερο και περισσότερο αφηρημένο από το φώνημα, π.χ. το /k/, αλλά και ευρύτερο, καθώς αναφέρεται σε περισσότερα φωνήματα, που αποτελούν *φυσική τάξη* (natural order), χαρακτηριζόμενα από την ίδια αρθρωτική ή ακουστική ιδιότητα. Έτσι, στην Νέα Ελληνική τα συμφωνικά φωνήματα /k/, /g/, /x/, /ɣ/ εμφανίζουν την ίδια συμπεριφορά προ των /e/, /i/ (είτε το δεύτερο προφέρεται ως φωνήεν είτε ως σύμφωνο), καθώς υπόκεινται σε *ουράνωση* (palatalisation), δηλ. σε ουρανική προφορά: *πάχος* [-x-] αλλά *παχαίνω*, *παχύς*, *παχιά* [-ç-] κ.ο.κ. Επομένως, αναφέρονται ως [+υπερωικά/οπίσθια], δηλ. ως φυσική τάξη, βάσει του κοινού διαφοροποιητικού χαρακτηριστικού, και δεν απαριθμούνται ένα προς ένα, ως αυτόνομα φωνήματα /k/, /g/, /x/, /ɣ/, καθένα από τα οποία εμφανίζουν δύο αλλόφωνα, το υπερωικό και το ουρανικό ανάλογα με το φωνητικό περιβάλλον. Σχηματικά, η ουράνωση των τεσσάρων φωνημάτων δηλώνεται ως εξής:

[+οπίσθιο] σύμφωνο → [-οπίσθιο] σύμφωνο / — [-οπίσθιο] φωνήεν

(πβ. Φιλιππάκη-Warburton 1992: 61, Πετρούνια 1984/1993: 462-463).

Η φωνολογική αυτή ανάλυση στηρίζεται στα κριτήρια της οικονομίας και της γενικεύσεως, αλλά «πολλαπλασιάζει τις οντότητες», για να χρησιμοποιήσω την διατύπωση του Occam, αφού κάθε φώνημα διασπάται σε περισσότερα του ενός χαρακτηριστικά. Κρίθηκε στην περίπτωση αυτή αναγκαία η μη εφαρμογή του κριτηρίου της απλότητας αλλά η εφαρμογή των άλλων κριτηρίων. Αναφέρθηκε στην αρχή ότι στην επιστημονική έρευνα λαμβάνονται υπ' όψη τα τρία αυτά κριτήρια. Αν όμως το κριτήριο της

απλότητας λειτουργεί εις βάρος του κριτηρίου της οικονομίας και του κριτηρίου της γενικεύσεως, τότε είναι προφανές ότι δεν πρέπει να έχει την προτεραιότητα. Η θεωρία των διαφοροποιητικών χαρακτηριστικών παρέχει μεγαλύτερη περιγραφική ελάρχεια απ' ό,τι η κλασική φωνηματική θεωρία, καθώς επιτρέπει οικονομικότερη περιγραφή· στα διαφοροποιητικά χαρακτηριστικά στηρίζεται η έννοια της φυσικής τάξεως, που ομαδοποιεί περισσότερα του ενός φωνήματα: τα διαφοροποιητικά χαρακτηριστικά, που περιγράφουν τα μέλη μιας φυσικής τάξεως ως σύνολο «είναι λιγότερα από όσα απαιτεί η περιγραφή του ενός από τα μέλη της τάξης» (Φιλιππάκη-Warburton 1992: 63, όπου συγκρίνονται τα χαρακτηριστικά που περιγράφουν το σύνολο /p/, /t/, /k/ με αυτά που περιγράφουν μόνο το /p/). Επίσης η θεωρία αυτή υιοθετεί το κριτήριο της γενικεύσεως, εφόσον δέχεται ότι για τα σύμφωνα και τα φωνήεντα ισχύει ενοποιημένο σύστημα χαρακτηριστικών.

Επειδή το θέμα αυτό παρουσιάζει σημαντικό ενδιαφέρον, αξίζει να γίνουν μερικές ακόμη επισημάνσεις. Οι γενετικοί-μετασχηματιστικοί φωνολόγοι υιοθέτησαν την θεωρία του Jakobson, αλλά κατέληξαν στο συμπέρασμα ότι το πρότυπο των διαφοροποιητικών χαρακτηριστικών το οποίο αυτός εισήγαγε είναι υπερβολικά απλό, ότι υπεραπλουστεύει την πολύπλοκη φύση της γλώσσας και επομένως ότι χρειάζεται να τροποποιηθεί. Όπως παρατηρεί η Baltaxe (1978: xvi-xvii), ήδη ο N.S. Trubetzkoy είχε υιοθετήσει περισσότερο σύνθετα χαρακτηριστικά και είχε αποφύγει να ενοποιήσει σε ένα σύστημα τα χαρακτηριστικά των συμφώνων και των φωνηέντων, υπογραμμίζοντας την σημασία του φωνητικού ρεαλισμού.

Η νεότερη προσέγγιση των διαφοροποιητικών χαρακτηριστικών παραβιάζει περισσότερο από την παλαιότερη «το ξυράφι του Occam». Εισάγεται μεγαλύτερος αριθμός χαρακτηριστικών, διότι κρίνεται ότι αυτό είναι αναγκαίο για την ακριβέστερη περιγραφή και κατάταξη των φθόγγων. Στην περίπτωση αυτή ισχύει αντίστροφα η αρχή, η οποία θα διατυπωνόταν ως εξής: *entia sunt multiplicanda propter necessitatem*. Και η νεότερη θεωρία όμως οδηγεί σε οικονομικές περιγραφές, που επιτρέπουν την συναγωγή γενικότερων συμπερασμάτων: κατάταξη των τεμαχιακών στοιχείων όλων των γλωσσών σε κατηγορίες, διατύπωση γενικότερων κανόνων (βλ. Πετρούνια 1984/1993: 328-329, 449).

4. Η αρχή του Occam στην ιστορικοσυγκριτική γραμματική και την διαχρονική γλωσσολογία

4.1. Γενικά

Η ιστορικοσυγκριτική γραμματική του 19ου αι. – ουσιαστικά η γλωσσολογία της εποχής – είχε ως επί το πλείστον “ατομιστική” αντίληψη για την γλώσσα (Μπαμπινιώτης 1975: 32, 34), που συνίστατο στην έρευνα των εν χρόνω μεταβολών *μεμονωμένων* γλωσσικών στοιχείων. Γι’ αυτό, οι ερμηνείες των μεταβολών, όταν δεν αποφεύγονταν, ήταν συνήθως απλουστευτικές, αποσπασματικές, μη συνολικές, στηρίζονταν δε συχνά στην αναλογία, η οποία ήταν η εύκολη λύση, καθώς φαινόταν να ερμηνεύει με απλό τρόπο τα σύνθετα γλωσσικά φαινόμενα (βλ. όμως Hock 1986: 534, ο οποίος επισημαίνει: «analogy is to be invoked only where strictly necessary»). Το αντίθετο συμβαίνει με την σύγχρονη διαχρονική γλωσσολογία, που, επηρεασμένη αρχικά από τον δομισμό και κατόπιν από την γενετική-μετασχηματιστική γραμματική, έχει ως αντικείμενο τις δομικές και συστηματικές μεταβολές των γλωσσών, με αποτέλεσμα οι αναλύσεις και οι περιγραφές να μην έχουν αποσπασματικό χαρακτήρα. Έχει βέβαια υποστηριχθεί, κυρίως από τον Lehmann (1992: 28), ότι η έννοια της δομής και προπάντων η έννοια του συστήματος χρησιμοποιούνταν ήδη από τους πρώτους γλωσσολόγους του 19ου αι., λ.χ. από τον Jacob Grimm στην εξέταση των μεταβολών που υπέστησαν τα σύμφωνα στις γερμανικές γλώσσες (Lautverschiebung «μετακίνηση των φθόγγων»): *πούς*, λατ. *pes* αλλά αγγλ. *foot*, γερμ. *Fuss* κ.ο.κ. Ωστόσο, οι γλωσσικές έρευνες κατά τον 19ο αι. διακρίνονταν πρωτίστως για τον μη συστηματικό τους χαρακτήρα. Δεν αγνοούνταν η έννοια «σύστημα» (πβ. Μπαμπινιώτη 1998²: 110), αλλά αυτό εκλαμβάνόταν κατά κανόνα ως σύνολο, ως άθροισμα *μεμονωμένων στοιχείων*, όχι ως όλο όπου τα στοιχεία αλληλοεξαρτώνται στενά («où tout se tient», κατά την διατύπωση του Antoine Meillet), συνιστώντας σύστημα σχέσεων. Εργασίες όπου να εξετάζεται η γλώσσα ως σύστημα αποτελούσαν εξαιρέσεις. Για παράδειγμα, το έργο που συνέγραψε σε νεαρή ηλικία ο μετέπειτα θεμελιωτής του ευρωπαϊκού δομισμού Ferdinand de Saussure σχετικά με τα αρχικά φωνήεντα της Ινδοευρωπαϊκής (*Mémoire sur le système primitif des voyelles dans les langues indo-européennes*, Λιψία 1878/1879), λόγω ακριβώς του πρωτοποριακού του δομικού χαρακτήρα, δεν βρήκε ιδιαίτερη απήχηση στους γλωσσολόγους της εποχής, ακόμη και στους κορυφαίους μεταξύ αυτών, τους Νεογραμματικούς.

4.2. Παραδείγματα εφαρμογής της αρχής

Στην εργασία του για το ρηματικό σύστημα της Ελληνικής ο Μπαμπινιώτης (1972: 242) έχει επισημάνει ότι η ερμηνεία του Γεωργίου Χατζιδάκι για τον μεταπλασμό των ρημάτων σε -ώ (< -όω) σε ρήματα σε -ώνω κρίνεται δομικά ανεπαρκής. Ο Χατζιδάκις, επιφανής Νεογραμματικός, κατέφυγε στην αναλογία, προσφιλή μέθοδο ερμηνείας στην ιστορικοσυγκριτική γραμματική, όπως ήδη επισημάνθηκε: τα ρήματα αυτά μεταπλάσθηκαν σε -ώνω κατά τα ζώνω, στρώνω, με τα οποία συνέπιπταν στον μέλλοντα και τον αόριστο. Είναι σαφές ότι η ερμηνεία αποτελεί εφαρμογή της αρχής του Occam, διότι είναι απλή και όχι πολύπλοκη, δεν λαμβάνει όμως υπ' όψη την ανάγκη (*necessitas*), η οποία επιβάλλει να δοθεί περισσότερο σύνθετη ερμηνεία. Η σύγχρονη γλωσσολογία θέτει εύλογα ερωτήματα (βλ. Μπαμπινιώτη 1975: 32-34), τα οποία οφείλουν να απαντηθούν: γιατί ολόκληρη ρηματική κατηγορία να μεταπλασθεί κατ' αναλογία δύο ρημάτων, ποιο συστηματικοί λόγοι οδήγησαν στον μεταπλασμό και με ποιο τρόπο αυτός έγινε; Η απάντηση είναι ότι στο θέμα του αορίστου και του μέλλοντος των συνηρημένων επικρατούσε το ληκτικό στοιχείο -ησ- (*έτιμ-ησα, τιμ-ήσω, έτηρ-ησα, τηρ-ήσω*), ενώ το ληκτικό στοιχείο -ωσ- (*έδηλ-ωσα, δηλ-ώσω*) ήταν σπανιότερο. Για να αρθεί η ασυμμετρία αυτή και να υπάρξει μορφολογική ενοποίηση των συνηρημένων, οι ομιλητές έτειναν να μεταδομήσουν το σύστημα. Εκτός του ότι ορισμένοι τύποι των ρημάτων σε -όω και σε -έω είχαν τις ίδιες καταλήξεις μετά την συναίρεση, π.χ. *δηλώ = τηρῶ, δηλοῦμεν = τηροῦμεν*, σε άλλους οι συνηρημένες καταλήξεις είχαν συμπίσει ως προς την προφορά κατόπιν φωνητικών-φωνολογικών μεταβολών: *δηλοῖς = τηρεῖς, δηλοῖ = τηρεῖ*.

Τελικά όμως, τα ρήματα σε -όω δεν μεταπλάσθηκαν σε -έω, συγχωνευόμενα με τα συνηρημένα της κατηγορίας αυτής, αλλά σε βαρύτερα, βάσει της δομικής αναλογίας, δηλ. κατά το σύστημα των βαρυτόνων σε -νω, μεταξύ των οποίων είναι και τα ζώνω, στρώνω, αν και ορισμένοι κλίνουν σήμερα τα *πληρώ, δικαιούμαι και υποχρεούμαι* σαν να ήταν ρήματα σε -έω: *πληρεῖς, πληρεῖ, πληρεῖτε, πληρεῖται, δικαιεῖσαι, δικαιεῖται, δικαιεῖσθε* κ.λπ. Η απλή αναλογία δεν απετέλεσε, όπως υπεστήριζε ο Χατζιδάκις, την συστηματική αιτία του μεταπλασμού αλλά το πρότυπο που αυτός ακολούθησε, ώστε να εξυπηρετήσει την θεματική ενοποίηση των συνηρημένων. Έτσι, ενώ η θεματική δομή ήταν *τιμ-ησ- = τηρ-ησ- ≠ δηλ-ωσ-*, έγινε *τιμ-ησ- = τηρ-ησ-* (πβ. Μπαμπινιώτη 1975: 34) και το *δηλ-ωσ-* έπαυσε να υπάρχει ως κατηγορία των συνηρημένων. Συμπέρασμα: η ερμηνεία μέσω της αναλογίας συνιστά γενικά την απλή ή και απλουστευτική λύση, η οποία όμως δεν είναι πάντοτε δομικά επαρκής, επειδή απαιτείται πιο σύνθετη ανάλυση. Η *necessitas* που οφείλει να λάβει υπ' όψη η νεότερη γλωσσολογία είναι ασφαλώς οι έννοιες

γλωσσική δομή και δομική ανάλυση της γλώσσας, απαραίτητες για την εις βάθος προσέγγιση των γλωσσών. Με την δομική ανάλυση επιτυγχάνεται οικονομική περιγραφή και επιτρέπεται η συναγωγή γενικότερων συμπερασμάτων (πβ. Μπαμπινιώτη 1998²: 193). Ειδικότερα, η δομική θεώρηση στην συγκεκριμένη περίπτωση «εντάσσει την μεταβολή στο ευρύτερο σύστημα των συνηρημένων ρημάτων, όπου και αναζητεί την ερμηνεία της» (Μπαμπινιώτης 1975: 34). Η θεματική δομή του μέλλοντος και του αορίστου των ρημάτων αυτών έγινε περισσότερο οικονομική, αφού η σχέση *τιμ-ησ- = τηρ-ησ- ≠ δηλ-ωσ-* εξελίχθηκε σε σχέση *τιμ-ησ- = τηρ-ησ-*, οπότε με την κατάργηση των συνηρημένων με θεματικό φωνήεν *ο* επήλθε θεματική ενοποίηση των συνηρημένων και επεκράτησε το *-ησ-* εις βάρος του *-ωσ-* ως αποκλειστικό χαρακτηριστικό των συνηρημένων.

Αντιθέτως, επόμενη περίπτωση αποτελεί ένα από τα πιο χαρακτηριστικά παραδείγματα εφαρμογής της αρχής του Occam.

Για το μακρό φωνήεν που αποτελεί την εκτεταμένη βαθμίδα από πλευράς μεταπτωτικών βαθμίδων και απαντά, μ.ά., στην ονομαστική των ερρινόληκτων, υγρόληκτων και σιγμόληκτων ονομάτων (*-ην, -ων, -ηρ, -ωρ, -ης, -ως*), είχαν προταθεί παλαιότερα διάφορες ερμηνείες, από τις οποίες η πιο διαδεδομένη ήταν αυτή του W. Streitberg: η αποβολή φωνήεντος, συνδυαζόμενη με απώλεια συλλαβής, οδήγησε στην έκταση του φωνήεντος προηγούμενης τονιζόμενης συλλαβής, π.χ. **pṛtēro > *pṛtēr*. Ωστόσο, δεν άργησαν να διατυπωθούν αντιρρήσεις. Επιστημάνθηκε, μ.ά., ότι σύμφωνα με την θεωρία αυτή η Ινδοευρωπαϊκή δεν θα είχε αρχικά μονοσύλλαβες λέξεις, λ.χ. το **pṛēs* «πόδι» θα αναγόταν σε **pṛédos* (Szemerényi 1996: 113-114, § 6.2.2, πβ. Μπαμπινιώτη 1985: 95-96). Ακόμη πιο σημαντικά, πιστεύω, είναι τα εξής μειονεκτήματα της θεωρίας. 1) Απουσιάζει ενιαία θεώρηση του σχηματισμού της ονομαστικής των εμπύχων, αλλιώς αρσενικών και θηλυκών, καθώς με βάση τις εκτιμήσεις της προδομι(στι)κής ιστορικοσυγκριτικής γραμματικής, όλα τα εμπύχνα δεν θα είχαν σχηματίσει την ονομαστική ενικού με ενιαίο τρόπο. 2) Προτείνεται ουσιαστικά η αναγωγή των αθέματων ονομάτων σε θεματικά με θεματικό φωνήεν *ο*, οπότε τίθεται το εύλογο ερώτημα γιατί δεν γενικεύθηκε η αποβολή του θεματικού φωνήεντος, ώστε όλα τα θεματικά να γίνουν αθέματα ούτε δίνεται κάποια εξήγηση γιατί το θεματικό φωνήεν θα αποβλήθηκε ειδικά μετά τα έρρινα, τα υγρά και το *σ*. Επιπλέον, η ιστορία της Ελληνικής αποτελεί πειστικό παράδειγμα ότι η εξέλιξη στα ονόματα είναι από τα περισσότερο πολύπλοκα αθέματα στα λιγότερο πολύπλοκα θεματικά και όχι το αντίστροφο (ως εξαίρεση εμφανίζεται το αρχ. *θύλαξ*, εξού ο τύπος *θύλακας*, ενώ ο τύπος *θύλακος* είναι παλαιότερος): στα νεότερα στάδια της γλώσσας τα αθέματα έχουν γίνει θεματικά και μάλιστα θεματικά σε *-α* (πάντως, *ἐνήλιξ > ἐνήλικας* αλλά και *ἐνήλικος*, πβ. *θύλακας* και

θύλακος). Επομένως, η ερμηνεία του Streitberg για το μακρό φωνήεν της ονομαστικής αντιμετώπιζε περιπτώσιακά, “ατομιστικά”, μη συνολικά, το φαινόμενο.

Άλλοι γλωσσολόγοι του 19ου αι. υπεστήριξαν ότι η ονομαστική έληγε αρχικά σε *-s*. Έτσι, ο August Schleicher ανήγαγε το δωρ. *μάτηρ* σε **mātars* (Pedersen 1931/1972: 270). Η λύση αυτή στο πρόβλημα της μακράς ονομαστικής δόθηκε εκ νέου το 1956 από τον γνωστό ινδοευρωπαϊστή Oswald Szemerényi, που αργότερα διεπίστωσε ότι και άλλοι το είχαν αντιμετωπίσει παλαιότερα με παρόμοιο τρόπο (Szemerényi 1996: 116, σημ. 1). Ωστόσο, πρέπει να αναγνωρισθεί ότι ο Szemerényi έχει πιο σύγχρονη, πιο δομική αντίληψη των γλωσσικών φαινομένων. Υιοθετεί την άποψη ότι το *-s* αποτελεί χαρακτηριστικό των έμψυχων ονομάτων, συμφωνώντας με τον Martinet (βλ., π.χ., Martinet 1986: 186). Έτσι, τα θέματα που λήγουν σε φωνήεν (**ekʷo-s > ἵππος*, **owi-s > οἶς*) ή σε κλειστό σύμφωνο (**nokwt-s > νύξ*) έχουν *-s* στην ονομαστική χωρίς εκτεταμένη φωνηεντική βαθμίδα. Επομένως, το μακρό φωνήεν των άλλων θεματικών κατηγοριών, για τις οποίες έγινε προηγουμένως λόγος, θα προέκυψε μετά από σειρά διαδικασιών: συγχώνευση του ληκτικού συμφώνου του θέματος, λ.χ. του *ϑ*, με την κατάληξη *-s*, αφομοίωση του *-s* με το *ϑ*, απλοποίηση του συμπλέγματος και αντέκταση του φωνήεντος, όπως στο **πατερς > *πατερϑ > πατήρ* (πβ. Martinet 1986: 229 και Μαγουλά 1988: 228). Είναι σαφές ότι έτσι ερμηνεύεται πολύ καλύτερα ο σχηματισμός της ονομαστικής του ενικού των αρσενικών και θηλυκών αθέματων (τριτόκλιτων) ονομάτων, καθώς η προσέγγιση αυτή συνιστά απλή, οικονομική και συνολική ερμηνεία της εκτεταμένης βαθμίδας της συγκεκριμένης πτώσεως, ως εφαρμογή της αρχής του Occam, μολονότι ο Szemerényi δεν την αναφέρει ρητά. Σχολιάζοντας την θέση του Wolfgang Meid, κατά τον οποίο η υπόθεση για ενιαίο σχηματισμό της ονομαστικής αποτελεί «λήψη του ζητουμένου» (*petitio principii*), υπογραμμίζει ότι η αντίρρηση αυτή οδηγεί σε εγκατάλειψη βασικής αρχής της ιστορικοσυγκριτικής γλωσσολογίας (την αποκαλεί «συγκριτική φιλολογία», *comparative philology*), που συνίσταται στο να αναζητείται κοινό υπόβαθρο για επιφανειακά φαινόμενα που διαφέρουν. Πρόκειται ακριβώς για την αρχή του Occam σχετικά με την αποφυγή της πολυπλοκότητας στις επιστημονικές αναλύσεις και ερμηνείες, επομένως για βασική αρχή που ισχύει στο σύνολο των γλωσσολογικών κλάδων και όχι αποκλειστικά ή κυρίως στην ιστορικοσυγκριτική γλωσσολογία.

Ας εξετάσουμε δύο ακόμη εφαρμογές της αρχής, που αναφέρονται στην συγκριτική και την εσωτερική (επ)ανασύνθεση/αποκατάσταση (*comparative reconstruction, internal reconstruction*). Στην περίπτωση αυτή «οντότητες» (*entia*), σύμφωνα με το αξίωμα του Occam, είναι α) τα ανασυντιθέμενα στοιχεία και β) οι μεταβολές που αυτά έχουν υποστεί από την «μητέρα γλώσσα»

στις «θυγατρικές» (πβ. Hock & Joseph 1996: 468) ή κατά την ιστορική πορεία μιας από τις γλώσσες αυτές. Ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί το φωνηεντικό σύστημα της Πρωτοϊνδοευρωπαϊκής. Ήδη από το τελευταίο τέταρτο του 19ου αι. οι ινδοευρωπαϊστές γενικά δέχθηκαν ότι αυτό ήταν εξαμελής, αν δεν ληφθεί υπ' όψη η διάρκεια των φωνηέντων: *a, e, i, ə, o, u*. Όλα τα φωνήεντα χρησιμοποιούνταν άλλοτε ως βραχεία και άλλοτε ως μακρά, πλην του *ə*, που ήταν μόνο βραχύ, δηλ. συνολικά έντεκα φωνήεντα: πέντε βραχεία και έξι μακρά. Το *ə* δεν διασώθηκε σε καμία από τις συγγενείς γλώσσες, υποστηρίχθηκε όμως η ύπαρξή του στην Πρωτοϊνδοευρωπαϊκή, για να ερμηνευθεί το *i* των ινδοϊρανικών ή άριων γλωσσών, όταν αντιστοιχεί σε *a* στις άλλες «αδελφές γλώσσες». Επομένως, η ανάγκη επέβαλε να παραβιασθεί το αξίωμα του Occam και να αυξηθεί ο αριθμός των φωνηέντων. Αλλιώς, αν υπέθεταν, όπως παλαιότερα κατά την διάρκεια του 19ου αι., ότι τα φωνήεντα ήταν πέντε (ή δέκα, αν γίνει διάκριση σε βραχεία και μακρά), θα περιέπλεκαν σε μεγάλο βαθμό την ερμηνεία του *i* των άριων γλωσσών. Η ανάπτυξη της γλωσσολογίας και της φωνητικής έδειξε ότι δεν είναι φυσική και πολύ περισσότερο νοητή η διάσπαση του *a* σε *a* και σε *i* σε διαφορετικές λέξεις των ίδιων γλωσσών κάτω από αδιευκρίνιστες συνθήκες, δηλ. σε μη προσδιοριζόμενα περιβάλλοντα για κάθε μία μεταβολή, καθώς οι φωνητικές μεταβολές χαρακτηρίζονται γενικά από κανονικότητα: *άγω* = λατ. *ago* = σανσκρ. *ajāmi* (<**ago*) αλλά *πατήρ* = *pater* ≠ *pitā* (<**pātēr*) κ.ά. Ούτε, εξάλλου, η συγκεκριμένη περίπτωση εντάσσεται στην κατηγορία των σποραδικών μεταβολών, δηλ. της ανομοιώσεως, αφομοιώσεως, μεταθέσεως κ.τ.ό., που έχουν απολύτως διαφορετικό χαρακτήρα. Επομένως, η διαφοροποίηση ως προς το φωνήεν μεταξύ του *pitā* της Σανσκριτικής και των *πατήρ, pater* κ.τ.ό. των λοιπών γλωσσών, έναντι της μη διαφοροποίησης του φωνήεντος σε άλλες λέξεις, θα οφείλεται στο ότι ένα αρχικό φωνήεν διασπάσθηκε, στις επιμέρους γλώσσες, σε δύο φωνήεντα, διαφορετικά από αυτό. Όπως ήδη τονίσθηκε, δεν είναι ορθό να υποθέσουμε ότι διασπάσθηκε το *a*, που σε ορισμένες λέξεις των άριων γλωσσών θα διατηρήθηκε, ενώ σε άλλες θα μεταβλήθηκε σε *i*, αφού αδυνατούμε να καθορίσουμε τις συνθήκες για μια τέτοια υποτιθέμενη διάσπαση. Αν υιοθετούνταν η συγκεκριμένη υπόθεση, θα παραβιαζόταν χωρίς λόγο μια άλλη αρχή, αυτή της κανονικότητας των φωνητικών μεταβολών, που επιβάλλει να προστεθεί η «οντότητα» **ə* στο σύστημα των φωνηέντων. Η διάσπαση του κεντρικού ημίκλειστου φωνήεντος **ə*, αλλιώς *schwa indogermanicum*, σε κεντρικό ανοικτό *a* στις περισσότερες ινδοευρωπαϊκές γλώσσες και σε πρόσθιο κλειστό *i* μόνο στην ομάδα των άριων γλωσσών θεωρείται φυσική/συνήθης, όπως επισημαίνουν οι Hock & Joseph (1996: 467). Διευκρινίζω γιατί η διάσπαση αυτή χαρακτηρίζεται φυσική: αφού το φωνήεν πρέπει να είναι σε θέση να συγχωνεύεται ή με το **i* ή με το

*α, χωρίς να συγχωνεύεται με οποιοδήποτε άλλο από τα φωνήεντα, ως καλύτερη επιλογή εμφανίζεται ένα κεντρικό ημίκλειστο ή, όπως προτιμά ο Hock (1986: 594), μη χαμηλό φωνήεν.

Επ' ευκαιρία χρειάζεται να τονισθεί ότι με την συγκριτική ανασύνθεση συγκρίνονται όσο το δυνατόν παλαιότερα στάδια των γλωσσών, πράγμα που καθιστά την ανασύνθεση της μητέρας γλώσσας *απλούστερη* (πβ. Hock & Joseph 1996: 468): δεν έχει μεσολαβήσει πολύς χρόνος από την διάσπαση των συγγενών γλωσσών και ο αριθμός των μεταβολών – των «οντοτήτων», όπως θα έλεγε ο Occam – που αυτές έχουν υποστεί είναι σχετικά περιορισμένος, οπότε η συγγένεια διαπιστώνεται ευκολότερα. Για παράδειγμα, ενώ είναι προφανές ότι η Αρχαία Ελληνική και η Σανσκριτική αποτελούν συγγενείς γλώσσες, πβ. *ἔστί* και *astí*, δεν ισχύει το ίδιο, εκ πρώτης όψεως, για την Νέα Ελληνική και την νεοϊνδική γλώσσα Hindi, πβ. *είναι* αλλά *hai*.

Το τελευταίο παράδειγμα το οποίο θα συζητήσω αναφέρεται στην εσωτερική ανασύνθεση, όπου εξετάζεται η διαχρονική πορεία στοιχείων ορισμένης γλώσσας, με στόχο την ερμηνεία ανωμαλιών που παρατηρούνται σε αυτήν σε συγχρονικό επίπεδο ή, με την διατύπωση του Hock (1986: 532), την αναγωγή της συγχρονικής ποικιλίας (variation) μεταξύ συγγενών τύπων σε παλαιότερη απουσία ποικιλίας (invariance). Στο ίδιο βέβαια στοχεύει και η συγκριτική ανασύνθεση, με την διαφορά ότι η ποικιλία στην περίπτωση αυτή εμφανίζεται μεταξύ διαλέκτων μιας γλώσσας ή μεταξύ συγγενών γλωσσών.

Μια κατηγορία αθέματων ονομάτων της Αρχαίας Ελληνικής και της Λατινικής αποτελούν όσα έχουν κλειστό σύμφωνο ως ληκτικό στοιχείο του θέματος: *μάλωψ* (θέμα *μωλωψ-*), *χάλυψ* (θ. *χαλυβ-*), *χάρις* (θ. *χαριτ-*), *ἔρις* (θ. *ἔριδ-*), *κῆρυξ* (θ. *κηρυκ-*), *μάστιξ* (θ. *μαστιγ-*), *stirp-s* «ρίζα», *urb-s* «πόλη», *miles* (θ. *milet-*) «στρατιώτης», *laus* (θ. *laud-*) «έπαινος», *vox* (θ. *voc-*) «φωνή», *rex* (θ. *reg-*) «βασιλιάς» κ.ο.κ. Περιορίζομαι στην εξέταση των ονομάτων των οποίων το θέμα λήγει σε οδοντικό: *χάρις*, *πατρίς*, *laus*, *miles*. Η ονομαστική δεν βοηθεί στο να προβλέψουμε αν το θέμα λήγει σε άηχο ή σε ηχηρό σύμφωνο και γι' αυτό ανατρέχουμε σε πλάγια πτώση, κατά κανόνα στην γενική: *χάριτ-ος*, *ἔριδ-ος*, *laud-is*, *milit-is*. Έτσι, ανασυνθέτουμε εύκολα τους τύπους της ονομαστικής: **χαριτ-ς*, **ἔριδ-ς*, **laud-s*, **milet-s*. Στην Λατινική το ηχηρό οδοντικό – όπως και τα άλλα ηχηρά κλειστά – τράπηκε, με αφομοίωση, σε άηχο προ του άηχου *-s* (Ernout 1941: 63, Hock 1986: 534, 539): **laut-s*, *urb-s* (αποτελεί σπανιότερη γραφή του *urbs*, την οποία ο Hock χρησιμοποιεί ως φωνητική απόδοση). Όσα γράφουν ο Ernout και ο Hock για την Λατινική ισχύουν και για την Αρχαία Ελληνική: **ἔριδ-ς* > **ἔριτ-ς*, πβ. **χαλυβ-ς* [-bs] > *χάλυψ* [-ps], **μαστιγ-ς* [-gs] > *μάστιξ* [-ks]. Τίθεται τώρα το ερώτημα πώς το **-τ-ς/*-τ-s* κατέληξε σε *-ς/-s*. Έχουν δοθεί δύο απαντήσεις. Σύμφωνα με την μία αποβλήθηκε το άηχο οδοντικό προ του *-ς/-s*,

σύμφωνα με την άλλη προηγήθηκε αφομοίωση και στην συνέχεια έγινε απλοποίηση του συμπλέγματος (πβ. Hock 1986: 539). Σχηματικά:

1. *-t > Ø / — -s
- 2α. *-t > -s / — -s
- β. *-ss > -s

Και οι δύο λύσεις στηρίζονται σε κανονικές και φυσικές φωνητικές μεταβολές, με την διαφορά ότι η πρώτη είναι απλούστερη, αφού υιοθετεί μία μόνο μεταβολή, αποτελώντας εφαρμογή της αρχής του Occam. Πολλοί όμως γλωσσολόγοι, παρατηρεί ο Hock (1986: 540), θεωρούν ότι υπάρχει λεπτή αλλά σαφής διαφορά μεταξύ της γνήσιας ερμηνείας που παρέχει η δεύτερη λύση και του «βίαιου» τρόπου («brute-force» manner) με τον οποίο η πρώτη «απλώς εξηγεί τα δεδομένα». Ο Hock συζητεί αρκετά διεξοδικά το θέμα, χωρίς όμως βιβλιογραφικές αναφορές (στις σημειώσεις του κεφ. 17, σ. 669, απουσιάζουν σχετικές παραπομπές) και, το κυριότερο, χωρίς κάποιες απαραίτητες διευκρινίσεις. Για παράδειγμα, δεν είναι σαφές τι εννοεί σημειώνοντας ότι η δεύτερη λύση «ερμηνεύει γιατί είναι το οδοντικό κλειστό που επιλέγεται να αποβληθεί προ του s, ενώ τα άλλα κλειστά διατηρούνται». Γι' αυτό, στην συνέχεια θα περιορισθώ μόνο στα σημεία εκείνα των απόψεών του που δεν υπάρχει κίνδυνος να παρανοηθούν. Σε περιπτώσεις όπως αυτές, παρατηρεί ο Hock, δεν υπάρχει ομοφωνία μεταξύ των γλωσσολόγων αν οι βασικές αρχές της ιστορικοσυγκριτικής γλωσσολογίας, δηλ. η αρχή της κανονικότητας των φωνητικών μεταβολών και της φυσικότητας πολλών φωνητικών διαδικασιών, όπως η εξασθένηση (weakening) των συμφώνων, πρέπει να έχουν το προβάδισμα έναντι της αρχής του Occam ή αντιστρόφως. Από την άλλη πλευρά, συνεχίζει, στην παρούσα περίπτωση έχουν διασωθεί παραδείγματα από το ενδιάμεσο στάδιο -ss, τα οποία απαντούν στην Παλαιά Λατινική και ενισχύουν την πλευρά της ερμηνείας (ο Hock παραλείπει να αναφέρει συγκεκριμένα παραδείγματα). Πράγματι, διεπίστωσα ότι μαρτυρείται τύπος *miless* στον Πλάυτο, *Aul.* 528 (Ernout 1941: 64). Όσον αφορά στην Αρχαία Ελληνική, σημειώνω ότι δεν εμφανίζονται αντίστοιχοι τύποι με διπλό ληκτικό -s, που να ενισχύουν την δεύτερη, συνθετότερη, λύση. Έτσι, η ερμηνεία που θα δοθεί στην αποβολή του οδοντικού προ του -s δεν είναι υποχρεωτικό να ταυτίζεται με την ερμηνεία που θα ισχύσει για το αντίστοιχο φαινόμενο της Λατινικής. Ωστόσο, η απουσία παραδειγμάτων με διπλό ληκτικό συριστικό στην Αρχαία Ελληνική οφείλεται, όπως φαίνεται, στο γεγονός ότι η απλοποίηση συντελέσθηκε πολύ ενωρίτερα απ' ό,τι στην Λατινική, δηλ. κατά την πρωτοελληνική περίοδο. Αφετέρου, την δεύτερη λύση χαρακτηρίζει και στην περίπτωση της Ελληνικής μεγαλύτερη ερμηνευτι-

κή επάρκεια, όχι τόσο για τους, κατά την εκτίμησή μου, μη ιδιαίτερα προφανείς λόγους που αναπτύσσει ο Hock όσο για το ότι οδοντικό προ συριστικού απομοιώνεται με αυτό όχι μόνο στο τέλος αλλά και στο μέσο λέξεως, πράγμα που συμβαίνει και στην Λατινική: *ποδοσιν > ομηρ. ποσσίν και, με απλοποίηση, ποσίν, *adsum* «είμαι παρών» > *assum*. Επομένως, όταν εμφανίζεται οδοντικό προ του *s/s* είτε στο μέσο είτε στο τέλος λέξεως γίνεται απομοίωση και προκύπτει διπλό συριστικό, που απλοποιείται σε ορισμένες περιπτώσεις, π.χ. στο τέλος λέξεως (για λεπτομέρειες σχετικά με την Αρχαία Ελληνική βλ. Lejeune 1972: 74-75). Στην ουσία, παρά το ότι υιοθετούνται δύο φωνητικές διαδικασίες, απομοίωση και απλοποίηση, ερμηνεύεται με ενιαίο και οικονομικό τρόπο η απουσία των οδοντικών προ του συριστικού. Το αντίθετο συμβαίνει αν γίνει δεκτή η άποψη ότι τα οδοντικά σιγήθηκαν προ του συριστικού στο τέλος λέξεως: εισάγεται μεν μία φωνητική διαδικασία, η σίγηση, ερμηνεύεται όμως διαφορετικά η εξέλιξη των οδοντικών στην θέση αυτή απ' ό,τι στο μέσο λέξεως: σίγηση στο τέλος, απομοίωση και εν μέρει απλοποίηση του διπλού στο μέσο. Έτσι η φαινομενικά απλούστερη ερμηνεία – σίγηση του οδοντικού – αποδεικνύεται μη οικονομική, μερική, αφού δεν αντιμετωπίζει το σύνολο των περιπτώσεων απουσίας οδοντικού προ συριστικού.

5. Συμπεράσματα

Τα συμπεράσματα στα οποία καταλήγει η παρούσα μελέτη μετά την εξέταση και τον αρκετά εκτενή σχολιασμό των παραδειγμάτων είναι τα εξής. 1) Η αρχή του Occam πρέπει να λαμβάνεται σοβαρά υπ' όψη κατά την διεξαγωγή κάθε επιστημονικής έρευνας, καθώς βοηθεί τον ερευνητή να αναλύει και να ερμηνεύει τα φαινόμενα με όσο το δυνατόν απλούστερο και ταυτοχρόνως επαρκέστερο τρόπο. Ωστόσο, αυτό δεν είναι πάντοτε εφικτό, οπότε καθίσταται αναπόφευκτη η προσφυγή σε περισσότερες σύνθετες απαντήσεις και ερμηνείες. Η πραγματικότητα είναι συχνά τόσο πολύπλοκη (πβ. σήμερα την «θεωρία της πολυπλοκότητας και του χάους»), ώστε η «νόμιμη» προσπάθεια για απλούστερη ανάλυση να κινδυνεύει συχνά να καταλήξει σε υπεραπλούστευση, με ελάχιστη ερμηνευτική αξία. 2) Στην γλωσσολογία και πιο συγκεκριμένα στην ιστορικοσυγκριτική γλωσσολογία διαπιστώνεται ότι η αρχή του Occam συμβαίνει να έρχεται σε σύγκρουση με βασικές αρχές της, την αρχή της κανονικότητας των φωνητικών μεταβολών και την αρχή της φυσικότητας διαφόρων φωνητικών διαδικασιών, που αποτελούν την αρχή της ερμηνείας (principle of explanation), όπως επισημαίνει ο Hock (1986: 540). Εκτιμώ ότι σε τέτοιες περιπτώσεις οι αρχές που ισχύουν στην ιστορι-

κοσυγκριτική γλωσσολογία, ως αρχές συγκεκριμένου επιστημονικού κλάδου, πρέπει να έχουν το προβάδισμα έναντι της επιστημολογικής αρχής του Occam. Εφόσον κάθε επιστήμη έχει διαφορετικό αντικείμενο, είναι επόμενο να διαφέρουν και οι αρχές επί των οποίων βασίζεται. Αυτό έχει ως συνέπεια την καλύτερη και αποτελεσματικότερη διεξαγωγή της έρευνας. Δεν είναι λοιπόν ορθό ή σκόπιμο να παραβιάζονται οι αρχές της, εν προκειμένω οι αρχές της ιστορικοσυγκριτικής γλωσσολογίας, χάριν μιας γενικότερης επιστημολογικής αρχής, εκτός αν η εφαρμογή της οδηγεί σε αναλύσεις και ερμηνείες όχι μόνο απλούστερες αλλά και ικανοποιητικότερες. Τελικά, στο ερώτημα αν κατά την γλωσσολογική έρευνα θα δοθεί προτεραιότητα στην αρχή του Occam ή στις αρχές της (διαχρονικής) γλωσσολογίας η απάντηση δεν πρέπει να είναι μονομερής, επειδή κάθε φαινόμενο είναι εύλογο να εξετάζεται βάσει της αρχής με την οποία ερμηνεύεται αποτελεσματικότερα. Άλλοτε – μάλλον στις περισσότερες περιπτώσεις – επιβάλλεται ερμηνεία σύμφωνη με τις αρχές που ισχύουν στην (ιστορικοσυγκριτική) γλωσσολογία, άλλοτε όμως μπορεί να ερμηνεύεται ικανοποιητικότερα ένα φαινόμενο με βάση την αρχή του Occam. Σημειωτέον, εξάλλου, ότι η απλότητα σε μια ανάλυση ή σε μια ερμηνεία είναι απαραίτητο να συνδυάζεται με την οικονομία και την γενικότητα/συνολικότητα, πβ. την ερμηνεία του Szemerényi για την μακρά ονομαστική των αθέματων ονομάτων. Όταν δεν συνυπάρχουν, τότε το βάρος θα δοθεί στις δύο τελευταίες, όπως δείχνει η περίπτωση της απουσίας οδοντικού προ ληκτικού συριστικού στην Αρχαία Ελληνική και την Λατινική: η ερμηνεία ότι αποβλήθηκε το οδοντικό είναι απλή αλλά όχι οικονομική ούτε συνολική, ενώ η ερμηνεία ότι το οδοντικό αφομοιώθηκε με το συριστικό και κατόπιν το διπλό συριστικό απλοποιήθηκε αποτελεί λιγότερο απλή αλλά οικονομική και συνολική λύση. 3) Το σημαντικότερο όμως είναι ότι οι οικονομικές και συνολικές λύσεις, που ελαχιστοποιούν τον αριθμό των απαιτούμενων επιμέρους ερμηνειών κ.τ.ό., είναι στην πραγματικότητα απλές λύσεις: και αυτές αποτελούν, υπό ευρεία έννοια, εφαρμογές της αρχής του Occam. Για την ακρίβεια, μια ερμηνεία που στηρίζεται στο κριτήριο της οικονομίας και στο κριτήριο της γενικεύσεως είναι απλούστερη από μια ερμηνεία με βάση μόνο το κριτήριο της απλότητας, που μπορεί να μην καλύπτει όλες τις περιπτώσεις, κι αυτό γιατί αποτελεί σφαιρική προσέγγιση ενός φαινομένου, χωρίς να απαιτείται η προσφυγή σε επιμέρους «απλές» ερμηνείες, που θα συνιστούσαν όμως τελικά περίπλοκη λύση.

Γεώργιος Γ. Μαγουλάς
Πανεπιστήμιο Αθηνών
e-mail: gmagoul@phil.uoa.gr

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Baltaxe, C. A. M. 1978: *Foundations of Distinctive Feature Theory*. Baltimore: University Park Press.
- Ernout, A. 1941: *Morphologie historique du latin*. Paris: Klincksieck.
- Hock, H. H. 1986: *Principles of Historical Linguistics*. Berlin/New York/Amsterdam: Mouton de Gruyter.
- Hock, H. H. & Joseph, B. D. 1996: *Language History, Language Change, and Language Relationship: An Introduction to Historical and Comparative Linguistics*. Berlin/New York: Mouton de Gruyter.
- Θεοφανοπούλου-Κοντού, Δ. 2002: *Γενετική σύνταξη. Το πρότυπο της Κυβέρνησης και Αναφορικής Δέσμωσης*. Αθήνα: Ινστιτούτο του βιβλίου – Α. Καρδαμίτσα.
- Lass, R. 1984/1988: *Phonology: An Introduction to Basic Concepts*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Lehmann, W. P. 1992: *Historical Linguistics: An Introduction*. London/New York: Routledge.
- Lejeune, M. 1972: *Phonétique historique du mycénien et du grec ancien*. Paris: Éditions Klincksieck.
- Lyons, J. 1977/1987: *Semantics*. Vol. 1. Cambridge: Cambridge University Press.
- Μαγουλάς, Γ. 1988: “Ινδοευρωπαίοι: από την γλώσσα και την ιστορία τους”. *Γλωσσολογία* 5-6, 213-251.
- Martinet, A. 1955/1964: *Économie des changements phonétiques*. Berne: A. Francke.
- Martinet, A. 1986: *Des steppes aux océans. L'indo-européen et les «indo-européens»*. Paris: Payot.
- Μπαμπινιώτης Γ. 1972: *Το ρήμα της Ελληνικής*. Αθήνα: Πανεπιστήμιο Αθηνών, Βιβλιοθήκη Σοφίας Ν. Σαριπόλου.
- Μπαμπινιώτης, Γ. 1975: *Νεωτέρα γλωσσολογία*. Αθήνα.
- Μπαμπινιώτης, Γ. 1983: “‘Κατάστασης’ εναντίον ‘καταστάσεως’. Δομική ανάλυση των τύπων γενικής ενικού των θηλυκών ουσιαστικών σε –i”. *Γλωσσολογία* 1, 119-127.
- Μπαμπινιώτης, Γ. 1985: *Ιστορική γραμματική της αρχαίας ελληνικής γλώσσας. I. Φωνολογία*. Αθήνα.
- Μπαμπινιώτης, Γ. 1998²: *Θεωρητική γλωσσολογία: εισαγωγή στη σύγχρονη γλωσσολογία*. Αθήνα.
- Pedersen, H. 1931/1972: *The Discovery of Language: Linguistic Science in the 19th Century*. Bloomington/London: Indiana University Press.
- Πετρούνας, Ε. 1984/1993: *Νεοελληνική γραμματική και συγκριτική ανάλυση*. Θεσσαλονίκη: University Studio Press:

- Robins, R. H. 1989: *Σύντομη ιστορία της γλωσσολογίας* (μτφρ.). Αθήνα: Νεφέλη.
- Szemerényi, O. J. L. 1996: *Introduction to Indo-European Linguistics*. Oxford: Clarendon Press.
- Φιλίππκη-Warburton, E. 1992: *Εισαγωγή στη θεωρητική γλωσσολογία*. Αθήνα: Νεφέλη.